

## משמעות "עוסק במצוה פטור מן המצוה"

לי פסוק? פשיטא שלא יניח מצוה זו ויעסוק בשנייה.

בעל "שפת אמת" רצה לתרץ, שגם לשיטת תוסי' יש צורך בפסוק כדי ללמדנו שפטור במצב כגון זה של סוכה, שאם יקיים מצות סוכה, תתאחר המצוה הראשונה שעוסק בה, ורק בצורה כזו יוכל לקיים את שתייהן. ותימה, שהרי הב"י בסי' ל"ח כתב, שלתוסי' גם בכה"ג חייב. ועוד קשה לתוסי' הא דאמרינן ששומר אבידה הנו ש"ש משום פרוטה דר' יוסף, שבשעה שמנער הבגד פטור לתת פרוטה לעני מטעם עוסק במצוה, והרי יכול לקיים שתייהן; יתן פרוטה לעני, ואח"כ ימשיך לנער. ודוחק לומר שמדובר הוא ברגע אחרון של שלושים, ובו אינו יכול לקיים שתייהן (שהרי מנערה כל שלושים יום).

מחלוקת הר"ן והתוס' נחלקו בה לכאורה הפוסקים: בעל "נקודות הכסף" והט"ז. כתב המחבר (בסימן שמ"א) שמי שמת לו מת בשבת, במוצש"ק אל יתפלל ערבית, ולמחרת אחר הקבורה יתפלל שחרית, אבל אינו מתפלל שתיים, כיון שבלילה לא היה מחוייב. וכתב ב"דרישה": "מכאן היה נראה דה"ה להעוסקים בצורכי ציבור וכיוצא בו בזמן התפילה שפטור מלהתפלל, ומתוך העסק עבר זמן אותה תפילה שג"כ אי"צ להשלימה וכי' דמה לי

שנינו בגמרא, סוכה כ"ה, ע"א: "שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה. מנה"מ? דת"ר "בשבתך בביתך" פרט לעוסק במצוה", וכתב רש"י: "אף בשעת חנייתך" (שאף חנייתך נקראת מצוה), וכתבו בתוס' ד"ה "שלוחי מצוה", שאם יעסקו בשעת חנייתך בהקמת סוכה יתבטלו מהמצוה שהם עוסקים בה<sup>1</sup>. ודעת הר"ן היא, שהעוסק במצוה פטור ממצוה, אע"פ שיכול לקיים שתייהן, לפי שכל שהוא עוסק במלאכתו של מקום, לא חייבתו תורה לטרוח ולקיים מצוות אחרות אע"פ שאפשר.

וצ"ע, מה צורך יש בפסוק להוכיח, שעוסק במצוה פטור ממצוה? מהיכי תיתי, שיניח מצוה זו ויעסוק באחרת? לפי הר"ן ברורה נחיצותו של הפסוק, שהרי לשיטתו אף ביכול לקיים שתייהן, פטרה אותו תורה, כגון: המוכר תפילין ומזוזות (שנקרא עוסק במצוה) והגיע זמן ק"ש, שהיא מצוה עוברת, למרות שיכול לקרוא ק"ש ולחזור למצותו הראשונה, למכור תפילין ומזוזות, ונמצא מקיים שתייהן (אף שמאחר קצת את הראשונה), הרי הוא בכלל העוסק במצוה פטור ממצוה. יתר על כן: אף משמר את המת, שפטור מכל המצוות, אף שיכול לקיים שתייהן באותו זמן בלי לאחר הראשונה, הרי הוא בכלל העוסק במצוה פטור ממצוה לשיטת הר"ן. לשיטתו אכן צריך פסוק, אך לדברי התוסי' צריך עיון, למה

1. וכתב ב"פני יהושע" שהחידוש כאן, שאף שתמיד עוסק במצוה פטור ממצוה ב"שב ואל תעשה", החידוש בסוכה הוא ב"קום ועשה", שאוכל מחוץ לסוכה.

פטור מכוח אונס דאבילות או עסק מצוה".

ותמה עליו ה"ט"ז, דלא דמי, דבאונן פטור, ולכן אינו משלים התפילה, משא"כ עוסק במצוה, אין זה פטור מהמצוה השנייה, אלא דהוי כאונס וכחולה כיון שתפוס בקיום המצוה ומתפלל שתיים<sup>2</sup>. ותמה עליו ב"נקודות הכסף"<sup>3</sup> דדוקא באונס מתפלל שתיים, אבל בעוסק במצוה, כיון שאינו חייב כלל מן הדין, אינו מתפלל שתיים. ואפשר דנחלקו במחלוקת ה"ן והתוס': בעל "נקודות הכסף" למד כ"ן, שאף שיכול לקיים שתייהן פטור, נמצא שזה פטור גמור, ולכן אינו מתפלל שתיים. וה"ט"ז למד כדברי התוס' דמיירי באינו יכול לקיים שתייהן, כיון שעוסק עכשיו במצוה ותפוס בה, אינו עוזבה לקיים אחרת, והוי כאונס. ולכן מתפלל שתיים.

אך דברי ה"ט"ז צ"ע, שהרי מריה דהאי שמעתא, דביכול לקיים שניהם חייב, הוא גם הריטב"א, והקשה דבאינו יכול לקיים, שתייהן למה לו פסוק, מאי אולמיה האי מצוה מהאי מצוה, ופשיטא שלא יעבור לשנייה. ותיירץ שקמ"ל, דכיון דפטור מן האחרת, הרי היא אצלו עכשיו כדבר של רשות, ואסור להניח מצותו מפני דבר של רשות. נמצא שאף לריטב"א, הסובר כתוס', כיון שעוסק עתה בצורכי ציבור, המצוה השנייה כרשות, והוי פטור גמור, וחלוק מאונס, ואינו מתפלל שתיים.

ועוד שהרי הרמ"א בהלכ' תפילין סימן ל"ח פסק כה"ן דגם ביכול לקיים שתייהן פטור (רק כשאינן טרחה חייב,

מהיות טוב אל תהי' רע), ותימה על ה"ט"ז.

באחרונים דנו בשאלה: מה הדין: העוסק במצוה ועבר ועשה את המצוה השנייה, האם קיים את המצוה השנייה. נראה, שהצורך להביא ראיה לדין זה הוא לשיטת ה"ן, שסובר דגם ביכול לקיים שתייהן פטור. לדבריו יש להסתפק אם קיים את המצוה השנייה, שנעשתה בעודו עוסק בראשונה, כגון במשמר את המת ואכל מצה כיון שענתה הוא זמן פטור. אך לריטב"א ולתוס', דביכול לקיים שתייהן חייב, אי"כ ודאי שקיים את המצוה השנייה, ואם לא יכול לקיים שתייהן, שאז פטור מהשנייה, ומיירי שעזב את המצוה הראשונה (אף שאסור), ועובר לקיים את השנייה. כיון שענתה אינו עוסק יותר בראשונה, ודאי שקיים את השנייה.

ובשו"ת "עונג יו"ט" סימן מ"א כתב להוכיח מהגמ' בזבחים י"ט, ע"א: "בעי רבי זירא: תפילין מהו שיחוצו [בזמן עבודת הכהנים]? א"ל: תלמוד ערוך הוא בידינו, תפילין חוצצות. מיתיבי: כהנים בעבודתן ולוים בדוכן וישראל במעמדן פטורין מן התפילה ומן התפילין, [ופירש רש"י מטעם עוסק במצוה] מאי לאו אם הניחן אינן חוצצות" [שהרי לא נכתב "אסורים", אלא "פטורים"]. ומוכח מכאן שאף שעוסק במצוה פטור מהמצוה, אעפ"כ כיון שהניחן קיים את המצוה, שהרי אם לא קיים, ודאי שיחצו, כיון שאין כאן קיום מצוה. ולכאורה ראיית ה"עונג יו"ט" צ"ע: אם מדובר, שבעודו באמצע העבודה

2. בב"י מובאים שני טעמים בפטורו של אונן מהמצוות; מטעם כבודו של מת, ומטעם "עוסק במצוה פטור מהמצוה". ונקטו להלכה כטעם הראשון ("החכמת אדם"), וכן מוכח מה"ט"ז, שמחלק בין אונן לעוסק במצוה. ולטעם השני הרי לשניהם אותו פטור.

3. ומה שכתב ב"נקודות הכסף" וכן ב"דרישה", שאינו מתפלל שתיים, כתבו הפוסקים, דמיירי שעסק בצורכי ציבור לפני דמתי זמן מנחה, אבל אם חל זמן מנחה, אף שעסק אח"כ בצורכי ציבור, מתפלל שתיים.

הניח לו אחר תפילין, שאז נקרא עוסק במצוה פטור מהמצוה, וכתוב שאינן חוצצות, אי"כ ראייה מכאן שאפילו פטור מהמצוה, אם קיימה יצא, ולכן אינו חוצץ. אולם דוחק גדול הוא להעמיד כך את הדברים, ובפשטות מיירי, שהוא עצמו הניח תפילין בשעה שאינו עוסק בעבודה, אי"כ אחרי שהניחן חשיב מקיים מצוה, ולא עוסק במצוה, וכבר כתבו הראשונים, שמי שתפילין בראשו וציצית בבגדו חייב בכל המצוות, כיון שנקרא רק **מקיים** ולא **עוסק**. וא"כ ראייתו צ"ע, דודאי התפילין לא יחצצו, דהא מקיים מצוה הוא.

והנה ב**שו"ע** ה' פסח (סימן תע"ה סעיף ה') כתב: "אכל כזית מצה והוא נכפה בעת שטותו ואח"כ נתרפא חייב לאכול אחר שנתרפא לפי שאותה אכילה היתה בשעה שהיה פטור מכל המצוות." וכתב ב"**שער הציון**" סעיף ל"ט: "לאפוקי שומר אבידה [או משמר המת], אף דהוא ג"כ פטור מכל המצוות [ואפילו יכול לקיים שתיהן, אם צריך לטרוח אחר זה], אם אכל מצה אזי יצא ידי חובתו דהוא איש, אלא שאז לא חייבתו התורה מפני שהוא עוסק במצוה אחרת." ודבריו מבוארים לדברי הר"ן, שבעודו עוסק בראשונה ומשמר את המת, קיים השנייה, שאף שיכול לקיים שתיהן פטור, אפילו הכי יצא, ורק בשוטה, שאינו כלל איש, לא יצא.

ומה שכתב ה**ר"ן**, שאם יכול לקיים שתיהן ללא טורח חייב, דמהיות טוב אל תהיי רע, והוכיח זאת מדפריד בגמ' (סוכה כ"ה, ע"ב), דר' אבא בר זבדא חתן ושושביניו פטורים מהסוכה "וליכלו בסוכה וליחדו בסוכה", פי' אף שעוסקים במצות שמחת חתן, כיון שבלי טורח יוכלו לקיים שתיהן, אי"כ שישמחו בסוכה.

ויש להסתפק בהא דכתב הר"ן, מהיות טוב אל תהיי רע, אם זה חיוב **מעיקר**

**הדין** או רק לפני משורת הדין. וכתב ב"**ביאור הלכה**" סימן ל"ח ד"ה צריך, דחיובא הוא מעיקר הדין, דאלה"כ לא מקשי הגמ' מידי. והיות והגמ' מקשה "וליכלו וליחדו בסוכה", משמע שזה מעיקר הדין.

ונבדוק אם במצוה דרבנן אמרינן עוסק במצוה פטור מהמצוה.

"**קובץ שעורים**" דן בזה ומסתפק אם דורשים "בשבתך" – בשבת דידך אתה חייב, והעוסק במצוה דרבנן לא מיקרי שבת דידך, ולכן מיקרי עוסק במצוה ופטור, או העיקר הוא שצריך להיות שבת של מצוה, ואז נפטר, ומצוה דרבנן אף שאינו שבת דידו, שבת של מצוה נמי לא הוי. ולכאורה יש לדון מהא דת"ר; "החתן והשושבינין וכל בני החופה פטורים מן התפילה ומן התפילין וחייבים בק"ש. משום ר' שילא אמרו: חתן פטור והשושבינין וכל בני חופה חייבים." רש"י כתב, שהטעם הוא משום שיכרות וקלות ראש, אך הר"ן כתב, דאית ליה להנחי תנאי עוסק במצוה פטור מהמצוה, ומדובר לאחר שבעל, ולא מטעם טרדה, דאי"כ חתן פטור לכ"ע אלא מטעם שמחת חתן, ופטורים כל בני חופה כל שבעה מתפילה ותפילין מטעם עוסקים במצוה, וחייבים בק"ש מטעם שאפשר לקיים שתיהן ללא טרחה, דאין צריך לכיון רק בפסוק ראשון, ור' שילא פוטר חתן מק"ש. הרי חזינן, ששמחת חתן מיקרי עוסק במצוה, וכן חולה ומשמשו פטורים מהסוכה; חולה מטעם מצטער, ומשמשו מטעם עוסקים במצוה. וכן בניחום אבליים כתב ה**מג"א** סימן ע"ב, שאם התחילו בניחום אבליים, אף שיפסידו ק"ש פטורים מטעם עוסק במצוה. הרי חזינן שניחום אבליים ג"כ נקרא עוסק במצוה (דברי המג"א אמורים על הרמב"ם ה' ק"ש פ"ד). וה"תוס' יו"ט (פרק ג' דברכות) הביא את ר' יונה, דתנחומי אבליים

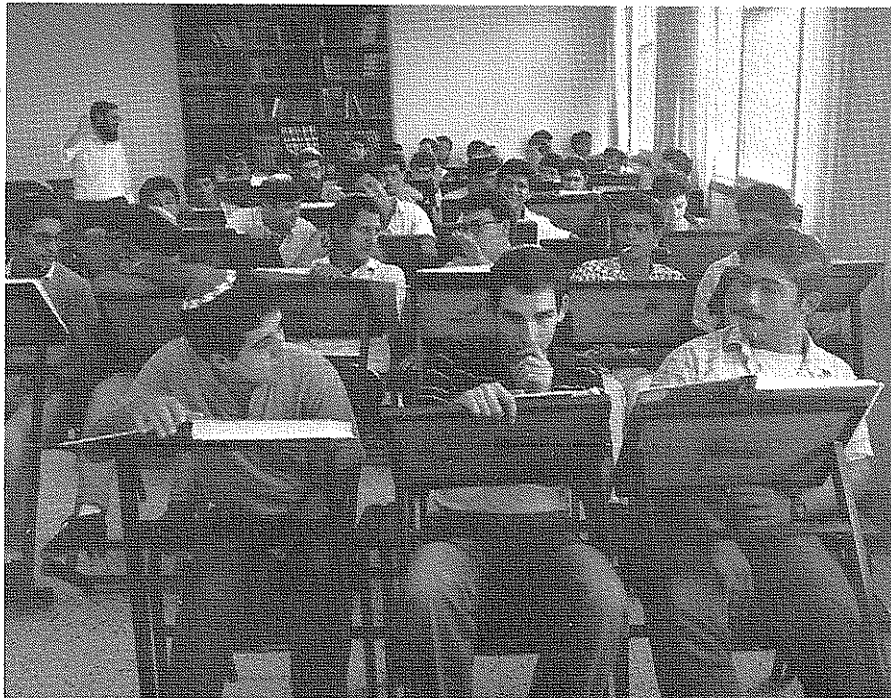
מדאורייתא, דהוא בכלל גמילות חסדים, וג"ח מהתורה, כדכתיב: "והודעת להם את הדרך" וכו'.

אולם הרמב"ם (בהלכות אבל פי"ד ה"א) כתב:

**"מצות עשה של דבריהם לבקר חולים, ולנחם אבלים וכו' וכן לשמח הכלה והחתן וכו' אע"פ שכל מצוות אלו מדבריהם, הרי הן בכלל "ואהבת לרעך כמוך".** וכתב בספר "ציוני מהר"ן" (המובא בסוף הרמב"ם), שלדעת הרמב"ם חיובם מדרבנן והוציא דין דניחום אבלים מדרבנן מסנהדרין ע', ע"א: "אכל דבר מצוה [בן סורר] ושל עברה, אינו נעשה בן סורר ומורה", ומפרש בגמ' דבר מצוה הוא תנחומי אבלים, ופירש רש"י אע"ג דתקנתא דרבנן וכן בעברה מדובר שאכל בתענית ציבור שאיסורו מדרבנן. וכן כתב הרמב"ם, דתנחומי אבלים היא מצוה

מדרבנן (הלי ממרים פי"ז, ה"ב). א"כ חזינן, שלרמב"ם כל אלו הן מצוות מדרבנן, ואפילו הכי העוסק בהן פטור ממצוות דאורייתא. כתב בשו"ע סימן ע'; "האידינא דלא מיכוני, חתן קורא ק"ש, והטעם הוא שאם לא יקרא מיחזי כיוהרא". וקשה מספר "דברי דוד": הרי חתן פטור מכל המצוות, גם מאותן שאינן צריכות כוונה, וא"כ אם החתן לא יקרא ק"ש, אין כאן יוהרא, שהרי אפי' מהמצוה ללא כוונה ג"כ פטור.

ונראה ליישב: כיון שלא מכיון האידינא, הרי יכול לקיים שתיהן, דאם מכיון הרי צריך להפסיק אותה טרדה של מצוה ולכוין בק"ש, אך כיון שאינו מכיון הרי יכול לקיים שתיהן ללא טרחה (כדברי הר"ן לעיל), וא"כ יקרא. ואם לא יקרא, גילה שהוא מכיון ואינו יכול לקיים שתיהן, וא"כ הוי יוהרא.



**"סדר" לימוד בחברותות בבית המדרש**